

Sacharidy

jako nutraceutika

JP

Tento výukový materiál je autorským dílem, které je chráněno autorským právem VŠCHT Praha.

Některé části přednášky vycházejí z autorských děl třetích osob, která VŠCHT Praha užívá pro účely výuky svých studentů na základě zákonné licence.

Obsah této přednášky je určen výlučně pro výuku studentů VŠCHT Praha.

Obsah přednášky nesmí být rozmnožován, zaznamenáván, napodobován, publikován ani jinak rozšiřován bez písemného souhlasu majitele autorských práv.

Autorské právo neporušuje ten student VŠCHT Praha, který výlučně pro svou osobní potřebu zhotoví záznam či napodobeninu díla nebo užije dílo jiným způsobem, který dle zákona autorské právo neporušuje.

© VŠCHT Praha 2020

Jednoduché sacharidy

D-glukosa

Iontové nápoje

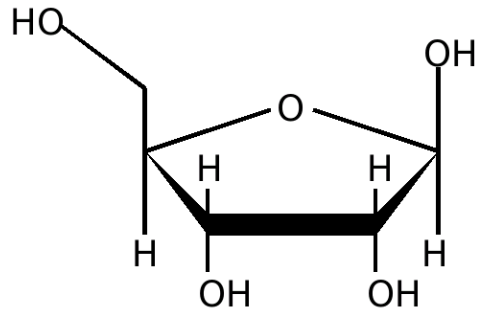
- Maximální obsah 30 – 35 g / 1 litr nápoje
- Vyšší obsah zvyšuje osmotické poměry, nápoj se stává hypertonickým, hůře vstupuje do buněk a tak hůře hasí žízeň
- Vyšší příjem sacharidů zvyšuje rovněž potřebu B1 (thiamin) a Mg^{2+} ; hrají v metabolismu cukrů zásadní roli (v procesu oxidativní dekarboxylace pyruvátu na acetylkoenzym A).

Glykogenová superkompenzace

- Glykogen – svaly + játra; běžná populace 200 – 300 g; tréninkem a GSk možno zvýšit až na 700 g
- stupeň zatížení (kondiční trénink) musí být dostatečně vysoký – úplné odbourání svalového glykogenu
- svaly jsou schopny přijímat největší množství glukosy v prvních 2 h po zatížení – (zvýšení insulinu)
- doba trvání specifického režimu musí být 3 – 7 dnů, záleží na stupni trénovanosti a typu svalové morfologie
- příjem glukózy : **1,5 g/kg** tělesné hmotnosti do 120 min po zátěži, celkem **150 g – 650 g / 24 h**
- je nutno přijímat i vyšší množství tekutin – 1 g glykogenu váže 3 – 5 g H₂O
- vlastní speciální trénink pouze mírné intenzity

D-ribose

α -D-ribofuranosid

Nepostradatelný sacharid – nukleotidy – RNA,
DNA, ATP

V potravě málo – syntéza z glukosy

Stačí pro tvorbu NA

U člověka v dobrém zdravotním stavu a při běžné fyzické námaze je rychlost syntézy ribosy a novotvorby ATP dostatečná pro zajištění energetických nároků pracujícího svalu

Zvýšená fyzická námaha

- Aerobně – zpočátku – syntéza stačí – odebírá energii
- Anaerobně – nižší energetický zisk – delší regenerace
- Ribosa – novotvorba ATP oddálí anaerobní metabolismus
- Urychlení regenerace –
Novotvorba ATP
Rychlé odbourávání kyseliny mléčné a dalších anaerobních metabolitů

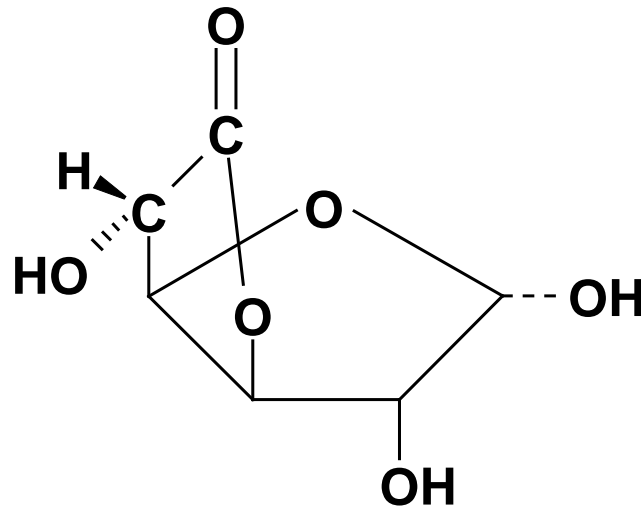
neprokázáno

Ischemická choroba srdeční

- Dušnost, hypoxie
- Srdce pracuje v režimu blízkém anaerobnímu – nedostatek energie
- Novotvorba ATP – zmírnění srdeční nedostatečnosti
- Snad částečná stabilizace srdeční činnosti

Glukuronolakton

D-glukurono-6,3-lakton

Zvyšuje tvorbu glykogenu a udržuje jeho hladinu

Snad hepatoprotektivní

Snad mozkový stimulant

Využitelné polysacharidy

Škrob, maltodextriny

Sportovní výživa – pro regeneraci:

- Při příliš pozitivní dusíkové bilanci (vysoký příjem AK)
- Při přetrénování
- Vysoké hladiny močoviny a kreatininu v krevní plasmě

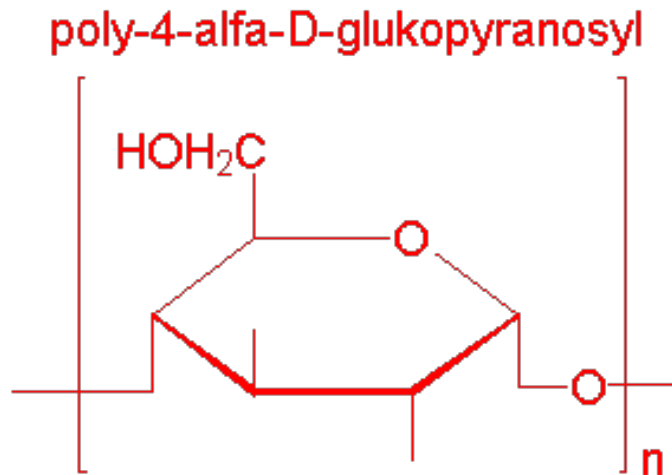
Pšeničné, kukuřičné, rýžové nebo
bramborové škroby

Škrob

Amylosa

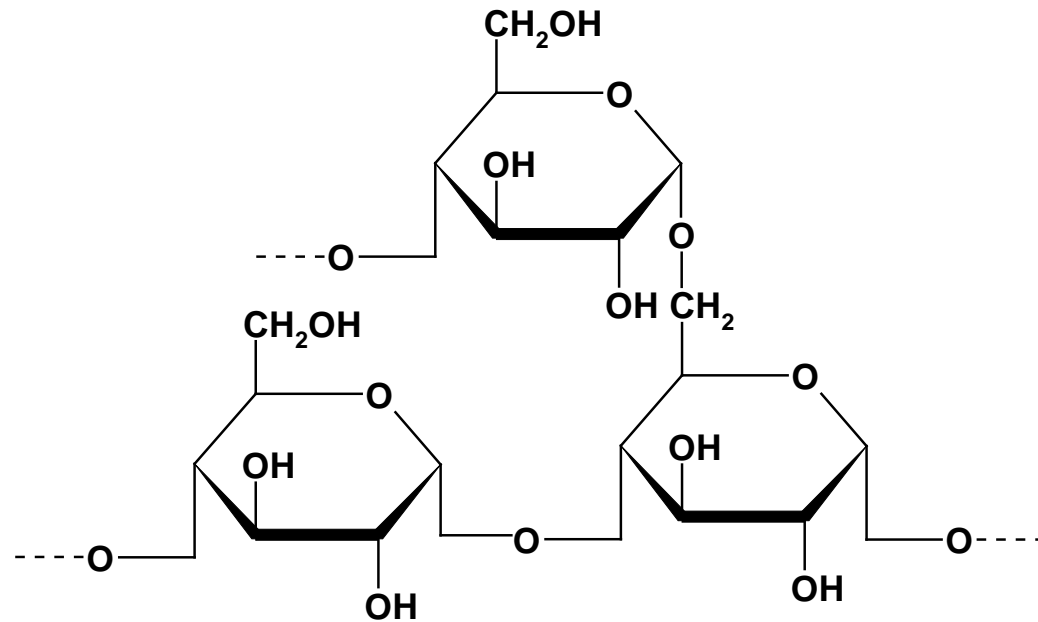
α -D-(1 – 4)-glukan

Maltosové jednotky

Amylopektin

Vazby α -(1 – 4) síťované vazbou α -(1 – 6) –
isomaltosové jednotky

Maltodextriny

Parciální hydrolyzáty škrobu

- Kyselé – HCl; asi 0,1 %; do 150 °C
- Enzymové – bakteriální amylasy – *Bacillus subtilis*, *B. licheniformis*
- Bakteriální isoamylasy (amylopektin) – *Klebsiella aerogenes*, *Pseudomonas spp.*

Sušené výrobky

Sirupy

Složení

Glukosa	do 2 %
Maltosa	~ 3 – 5 %
Maltotriosa	~ 10 %
Vyšší sacharidy	~ 75 – 90 %

Kloubní preparáty

Vazivové proteiny

Řada z nich na bázi vazivových proteinů

- Žraločí chrupavky
- Kolagen
- Želatina

Optimální složení AK v poolu pro novotvorbu vazivových proteinů

Sporná účinnost

Kloubní preparáty

Jednotlivé aktivní látky nebo jejich směsi

- Glukosamin
- Chondroitin
- Hyaluronová kyselina
- MSM

Do směsí se přidávají některé rostlinné extrakty (Boswelia)

a případně další látky, hlavně askorbová kyselina (tvorba kolagenu)

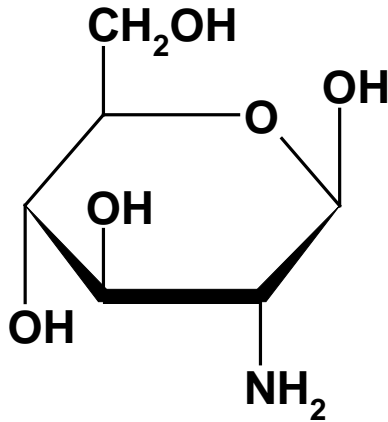
Přidávají se ale i další látky s určitým (snad) protektivním efektem

- Extrakt zázvoru
- Zinek, selen, mangan, vápník, hořčík
- Vitamin E
- Vitamin B6
- Pantothenová kyselina
- L-prolin

Jejich účinek ???

Glukosamin

2-amino-2-deoxy-D-glukosa

β -D-glukosamin

Vodná báze je nestabilní

Stabilnější jsou soli – většinou se používá sulfát

Základní složka

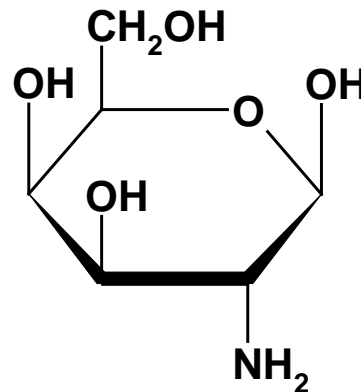
- mukoproteinů – proteoglykanů pojivových tkání (chondroitin)
- sinoviálních kapalin kloubů (hyaluronová kyselina)

Podílí se na

- Stavbě a udržování kloubních chrupavek
- Tvorbě sinoviální kloubní tekutiny
- Tlumí revmatické zánětlivé procesy

Strukturně i funkčně podobný je β -D-galaktosamin (chondrosamin); neužívá se jako doplněk

Mukopolysacharidy

Sacharidová složka mukoproteinů
(proteoglykanů)

Mimobuněčné epitelové a pojivové tkáně:
kůže, šlachy, chrupavky, krevní cévy ....

Rosolovité kapaliny:

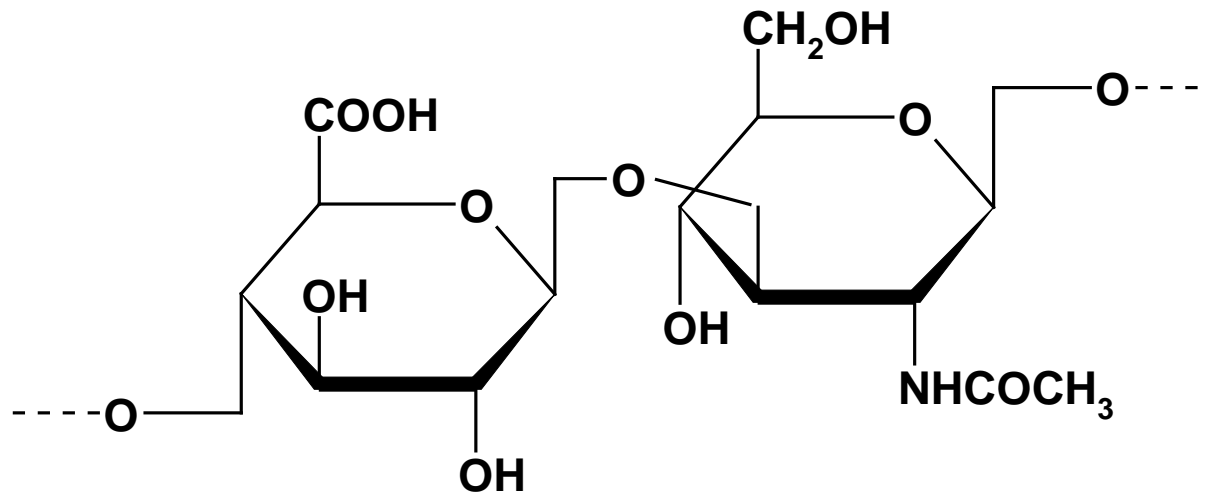
sinoviální kapaliny kloubů, sliny .....

Volná karboxylová skupina – váží velká
množství vody a kationtů (Ca^{2+})

Hyaluronová kyselina

Jednotky D-glukuronové kyseliny a N-acetyl-D-glukosaminu; vazba β -(1 – 3)

250 – 25 000 jednotek

Váže velké množství vody; viskozní roztoky

Hlavní podíl sinoviální kapaliny

Lubrikační vlastnosti –

dané vysokou hydratací a vodíkovými
můstky

Obsažena i v kůži – ochranná antimikrobní
funkce

v chrupavkách, očním sklivci

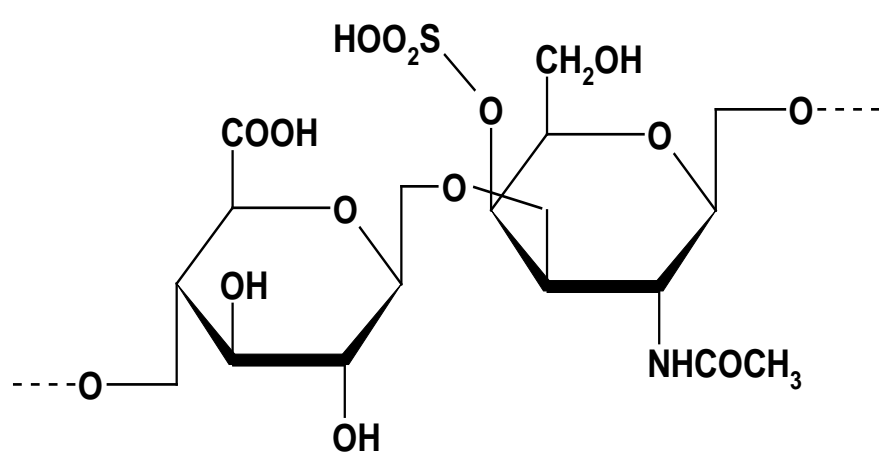
Hyaluronidasa – hydrolýza glykosidické
vazby

hadí a hmyzí jed

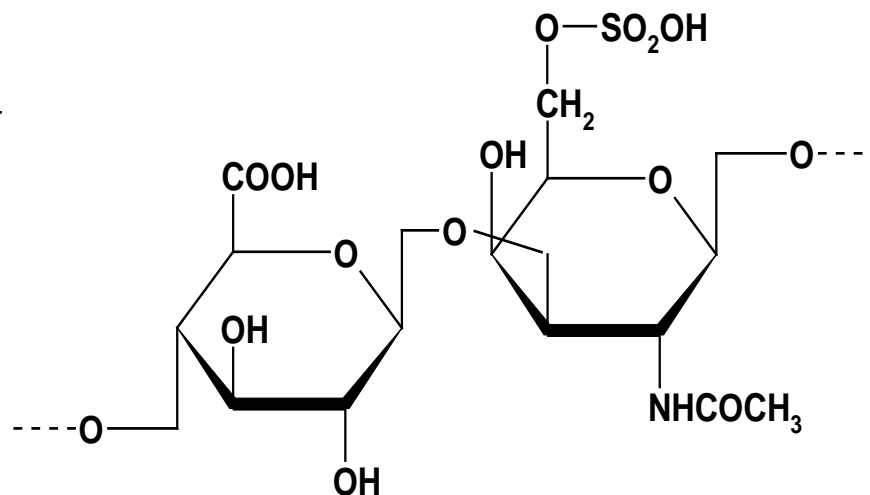
ale i některé bakterie

Chondroitin

Dva sulfáty odlišné struktury

Chondroitin-4-sulfát

Chondroitin-6-sulfát

Jednotky D-glukuronové kyseliny a N-acetyl-D-galaktosaminu; vazba β -(1 – 3)

CH-4-sulfát

hlavně v chrupavkách – až 40 %
chrupavek

CH-6-sulfát

ve šlachách, chrupavkách a v kůži
i v glykoproteinech slin

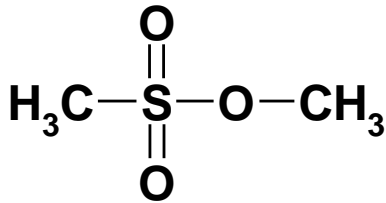
V doplňcích směs obou sulfátů

Svojí strukturou zajišťuje pevnost, tuhost a
elasticitu pojivových tkání

Role sulfo- skupin

MSM

Methylsulfonylmethan

Především

- zajišťuje sulfo- skupiny pro tvorbu a obnovu chondroitinu
- mírní záněty kloubů
- a snižuje bolestivost kloubů.

Určitý protialergenní účinek (senná rýma, další alergické rýmy a jiné alergie) ???

Boswellia

Boswellia serrata / kadidlovník pilovitý

- Strom rostoucí v Indii, severní Africe a na Středním Východě
- Nejčastěji se využívá její pryskyřice, z které se připravují extrakty
- pentacyklické triterpenické kyseliny boswellové, kyselina β -boswellová, 3-O-acetyl- β -boswellová, 11-oxo- β -boswellová a 3-O-acetyl-11-oxo- β -boswellová

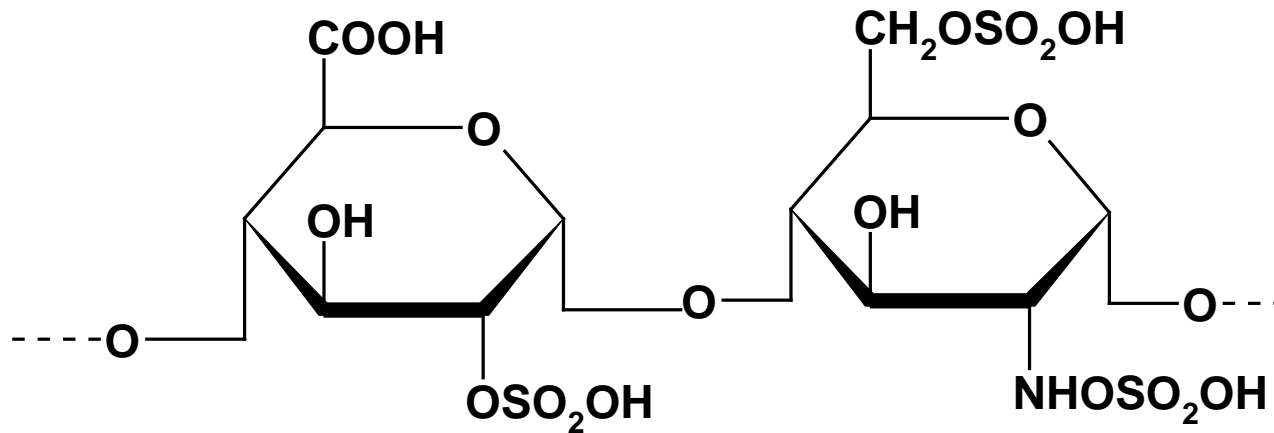
- Kyseliny boswellové působí jako nekompetitivní inhibitory 5-lipoxygenázy, klíčového enzymu při syntéze leukotrienů
- Účinky jsou srovnatelné s nesteroidními antirevmatiky (ibuprofen, diclofenac aj.) – nejsou známy vedlejší účinky
- Zmírňuje zánětlivé procesy spojené s revmatoidní artritidou
- Zlepšuje pohyblivost kloubů
- Zlepšuje ranní ztuhlost kloubů

Ale také testovány

- pro kompenzaci projevů Crohnovy choroby a ulcerosní kolitidy ???
- při bronchiálním astmatu ???
- na buňky lidské leukémie HL-60 in vitro; velmi pravděpodobně mají inhibiční efekt na růst buněk

Heparin

Jednotky D-glukurono-2-sulfátu a N-sulfo-D-glukosamin-6-sulfátu; vazba α -(1 – 4)

Nepatří mezi nutraceutika - léčebný přípravek

Součást krevního oběhu

V buňkách jater, plic, kůže

Antikoagulační vlastnosti

Nevyužitelné sacharidy

Vlákninové preparáty

Většinou směsné, izolované z různých surovin

Obsahují celulosu (většinou hlavní složka), pektin, hemicelulosy, lignin

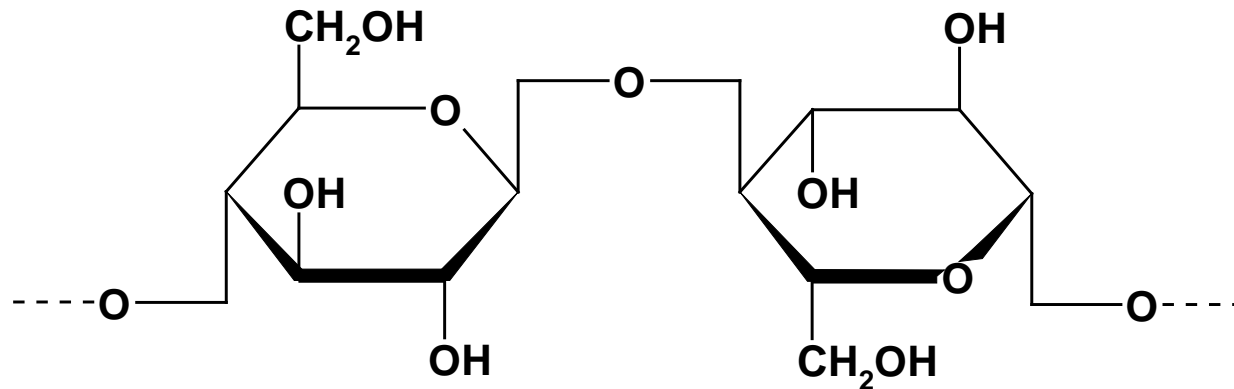
Případně s přidavkem další složky – viz dále

Jednotlivé složky nebo skupiny složek

- Chitin, chitosan
- β -glukany
- Frukto- a mannanoligosacharidy
- Laktulosa .....

Celulosa

Lineární polymer D-glukosy; vazby β -(1 – 4);
glukosové jednotky vzájemně otočené o 180°

Zdroje

Ovoce, zelenina

1 – 2 %

Obiloviny, luštěniny

2 – 4 %

Mouka (podle vymletí)

0,2 – 3 %

Otruby

až 35 %

Celulosa

Nerozpustná vláknina

Význam :

- Hlavně střevní peristaltika
- Proti zácpě
- Snížení rizika střevního karcinomu
- Vazba některých kontaminantů
těžké kovy
částečně oxidační produkty lipidů, PAH ...

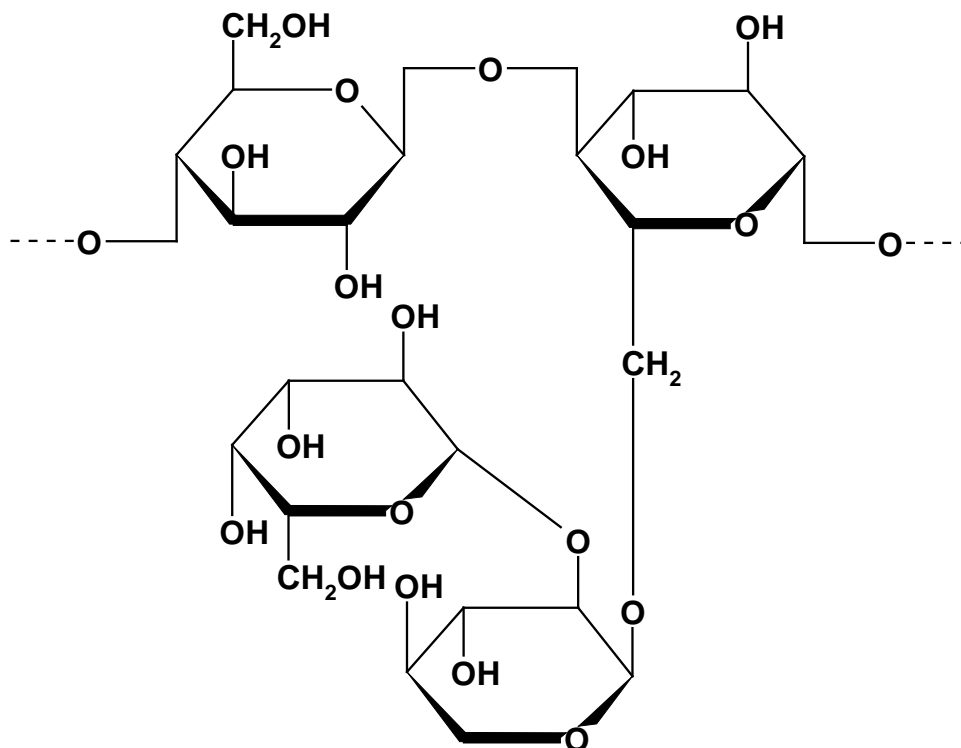
Hemicelulosity

- xyloglukany
- β -glukany
- heteroxylany

Xyloglukany

Molekula:

celulosa + D-xylopyranosa (vazba α -(1 - 6)) + D-galaktosa (vazba α -(1 - 2))

Nerozpustné

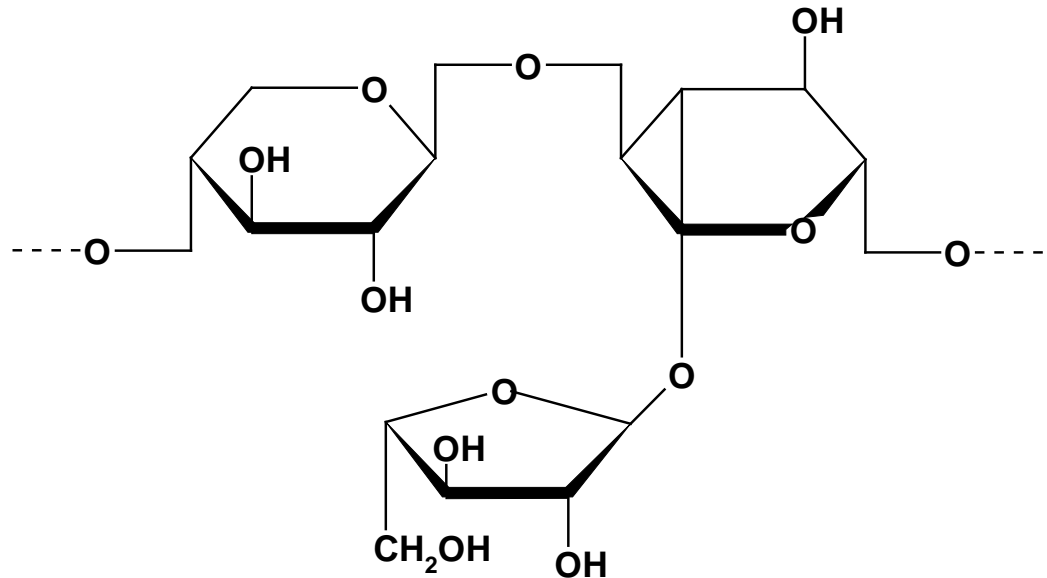
Význam – podobně jako u celulosy

Heteroxylany

Arabinoxylany - dříve pentosany

V molekule váží i kyselinu ferulovou

Obvykle D-xylopyranosové jednotky (vazba β -(1 - 4)) + koncová α -L-arabinofuranosa (vazba (1 - 3))

Výskyt

Pšeničná a žitná mouka

Částečně rozpustné, bobtnají

Význam – výrazný prebiotický efekt

Psyllium

Osemení neboli slupka **Jitrocele indického**
Plantago ovata (*Plantaginaceae*)

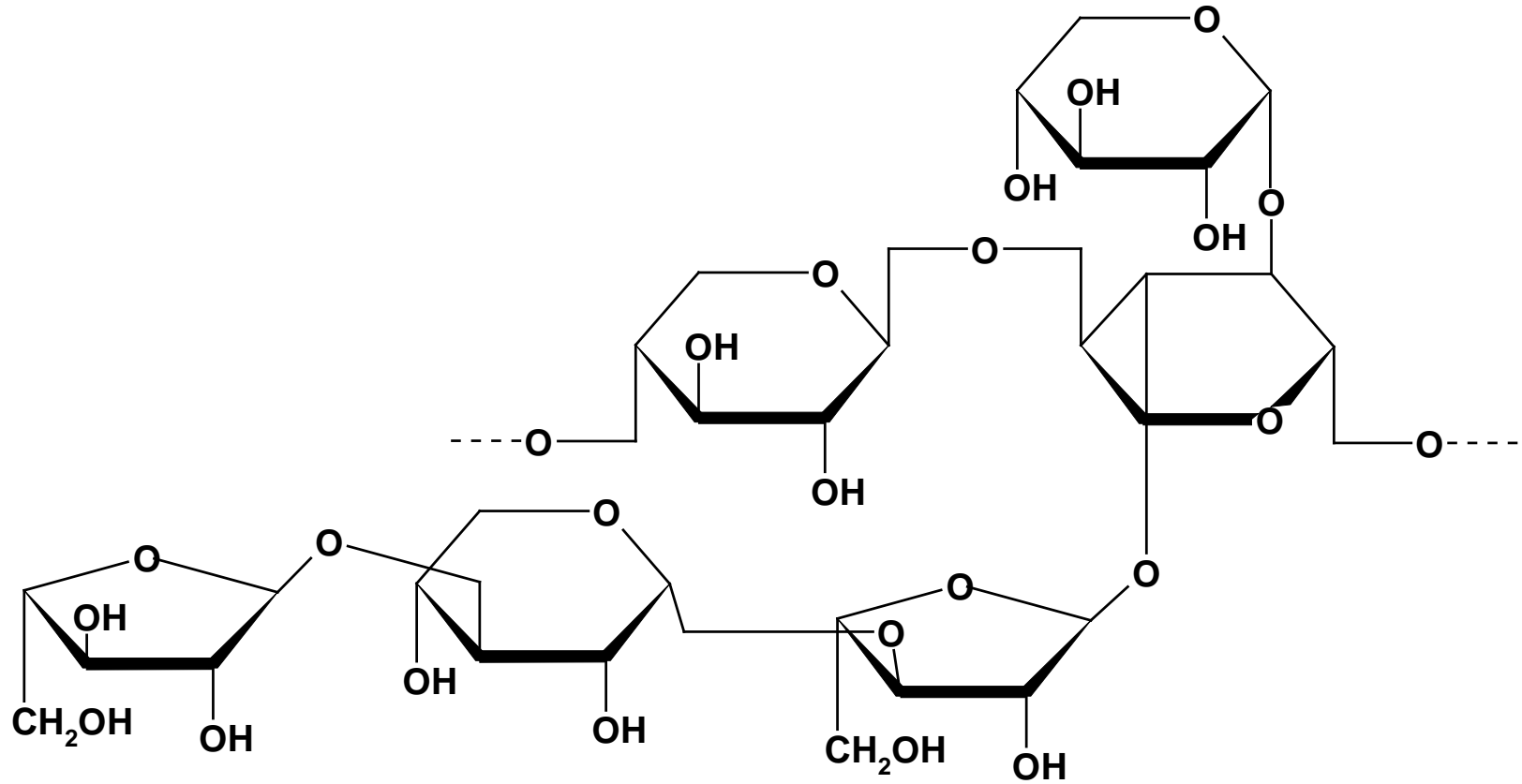
Pod názvem *Plantago ovata* husk

Rostlina s nenápadnými květy a krátkými listy porostlými jemným chmýřím. Vyskytuje se hlavně v Indii, ale také v Iráku, Pakistánu a Austrálii

Po odstranění většiny nerozpustné vlákniny (celulosy) je hlavní účinnou složkou heteroxylan částečně odlišné struktury

D-xylopyranosové jednotky (vazba β -(1 - 4)) + koncová β -D-xylopyranosa (vazba α -(1 - 2)) + koncový trisacharid -Araf- α -(1 $\rightarrow$ 3)--Xylp- β -(1 $\rightarrow$ 3)--Araf (vazba β -(1 - 3))

Psyllium

Psyllium

Funkce

- Váže vodu z potravy, nabobtná (zvětší svůj objem až 25x) a vytváří měkký gel
- Zvýšení peristaltiky - zácpa
- Velký objem v žaludku - pocit nasycení - energie
- Vazba některých kontaminantů
- Vazba cholesterolu
- Tišící účinek na žaludeční a střevní sliznici – žaludeční a dvanáctníkové vředy

BETA-(1→3), (1→4)-D-GLUKANY

Buněčné stěny obilovin (*Gramineae*), kde často bývají hlavní složkou neškrobových polysacharidů – vlákniny - až 30 % z celkového obsahu neškrobových sacharidů

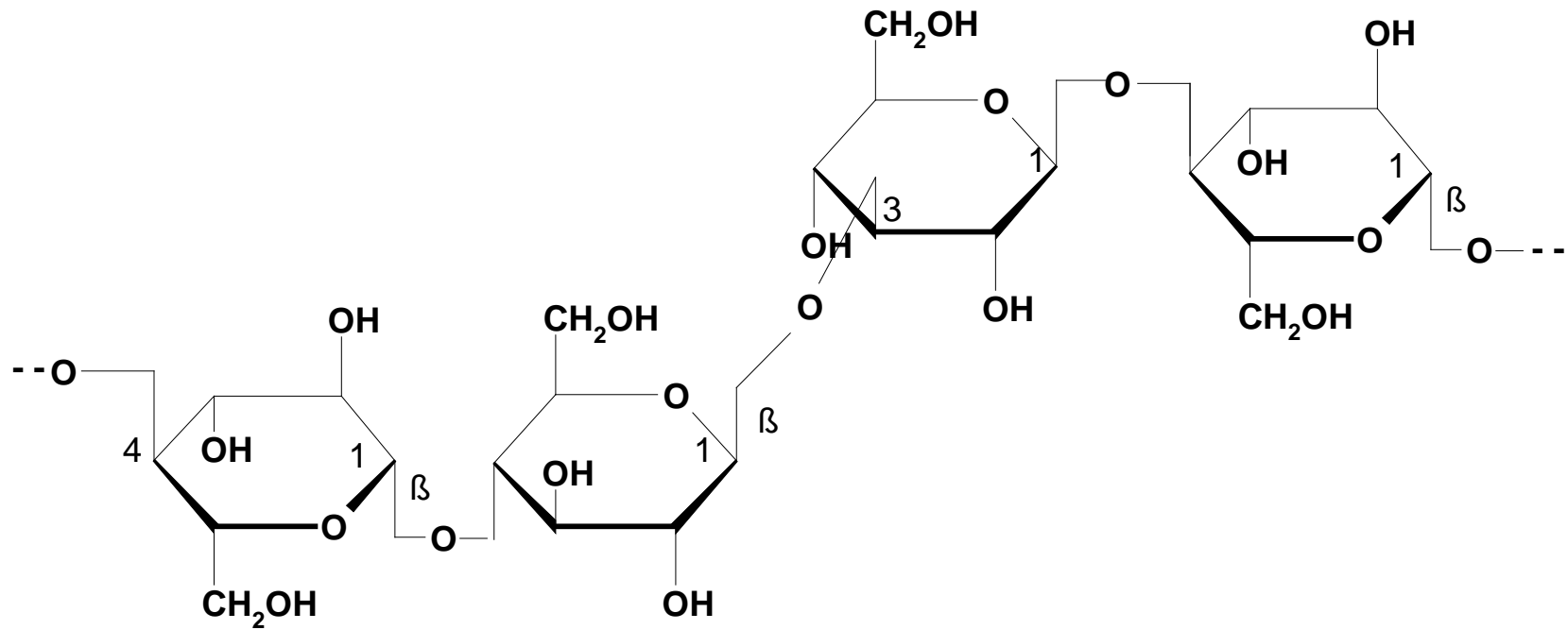
Glukopyranosové jednotky vázané vazbami β -(1→3) a β -(1→4)

Molekula válcovitého tvaru obsahuje až 250 tisíc glukosových jednotek a může dosahovat hmotnosti desítek tisíců kDa

Obsah v obilovinách

- Oves, ječmen 3 – 7 %
- Některé kultivary ječmene až 16 %
- Rýže (neloupaná) 2 %
- Pšenice, žito desetiny %

Struktura

Vlastnosti, funkce, použití

- obtížně rozpustné ve vodě
- tvoří viskózní, koloidní roztoky, po částečné hydrolýze gel
- nízkoenergetické náhražky tuků
- váží velké množství vody – pocit plnosti žaludku – nižší energie
- částečná vazba tuků a cholesterolu ve střevě
- pevná vazba oxidovaných lipidů – antioxidační efekt

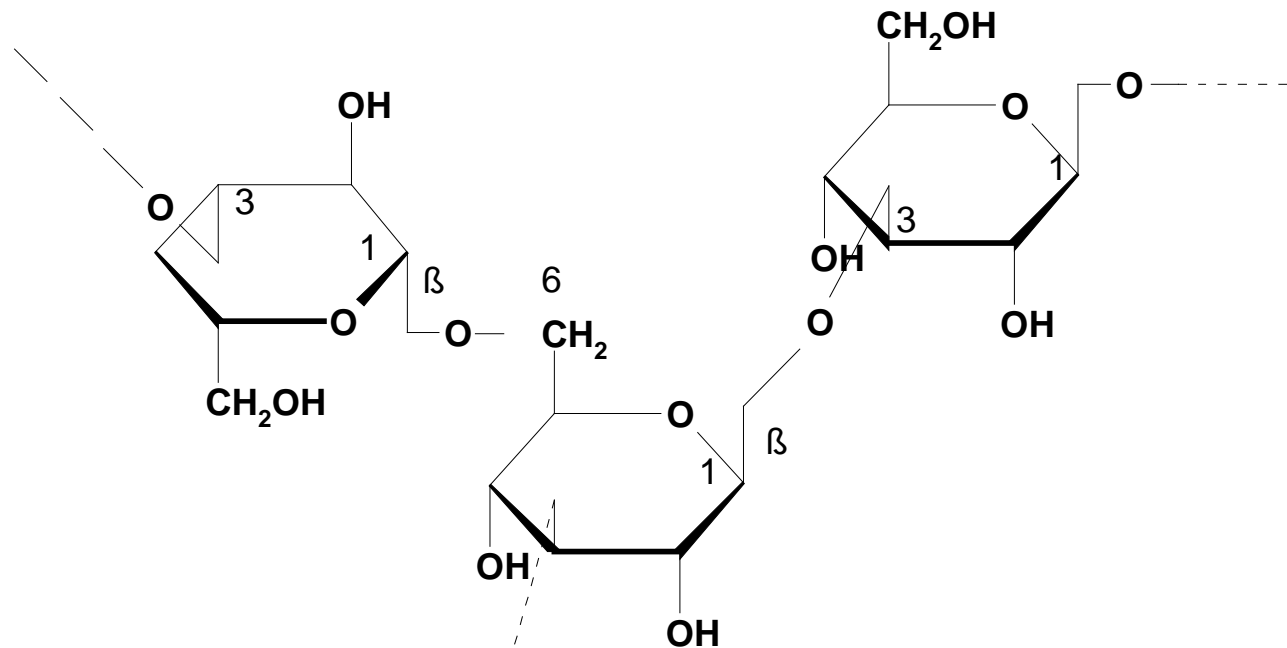
BETA-(1→3), (1→6)-D-GLUKANY

V přírodě syntetizovány některými kvasinkami, plísněmi (aktinomycetami) a vyššími houbami

β -Glukany v doplňcích stravy

- téměř výhradně izolovány z pekařských nebo pivních kvasinek *Saccharomyces cerevisiae*
- nebo jsou kultury těchto kvasinek, případně jejich autolyzát přímo součástí doplňku
- jejich zdravotní efekt je poněkud slabší než u glukánů z vyšších hub
- u nich je ale velmi obtížná izolace glukánů
- většinou se u jedlých druhů hub doporučuje preventivně užívat tyto houby jako takové

Struktura

Houby jako zdroj

- Většina β -(1 $\rightarrow$ 3)-D-glukanů byla izolována z hub stopkovýtrusných (*Basidiomycotina*)
- některé byly nalezeny i v houbách vřeckatých (*Ascomycotina*)

Vlastnosti

Antibakteriální, antivirální, antikoagulační a hlavně antikarcinogenní účinky – ty jsou ale poněkud sporné

Mírný antioxidační efekt

Využití v humánní medicíně

Hlavně

- schopnost posilovat imunitní systém a inhibovat růst nádorů
- aktivita závisí hlavně na stupni větvení molekuly a molekulové hmotnosti
- nejvyšší antikancerogenní efekt byl zjištěn u β -(1 $\rightarrow$ 3)-D-glukanů se stupněm větvení 0,20 – 0,33 a vyšší relativní molekulovou hmotností (100 – 200 kDa)

β-glukan	Houba – název			Přibližný stupeň větvení glukanu
	Latinský	Český	Další název	
Lentinan	<i>Lentinus edodes</i>	Houževnatec jedlý	shii - také	0,3
HA	<i>Pleurotus ostreatus</i>	Hlíva ústříčná		0,25
Skleroglukan	<i>Sclerotium glukanicum</i>	Hlízenka obecná		0,3
AM-ASN	<i>Amanita muscaria</i>	Muchomůrka červená		0,3
Tylopilan	<i>Tylopilus felleus</i>	Podhřib žlučový	hřib žlučník	0,3
Schizofyllan	<i>Schizophyllum commune</i>	Klánolístka obecná		0,3
Grifolan	<i>Grifola frondosa</i>	Trsnatec lupenitý		0,3
β-Glukan I	<i>Auricularia auricula - judae</i>	Bolcovitka bezová	ucho jidášovo	0,7
Zyмосan	<i>Saccharomyces cerevisiae</i>	Kvasinka pekařská, Kvasinka pивní		pod 0,2

Používají se i jako podpůrná léčba při radioterapii a chemoterapii

Silné stimulační účinky na imunitní systém

β -glukany působí na aktivaci makrofágů

Působí rychle – již po 72 hodinách od zahájení užívání dochází k plné mobilizaci imunitního systému

Použití

- v případě infekčních chorob
- nádorových onemocnění
- po ozařování
- po ukončení imunosupresivní terapie (tlumení imunitních reakcí, např. po transplantaci orgánů)
- při dlouhodobém užívání antibiotik
- a v dalších situacích, kdy dochází k zatěžování imunitního systému.

Poznámka: nikoliv v Evropě

Pektiny

Lineární řetězec polygalakturonové kyseliny

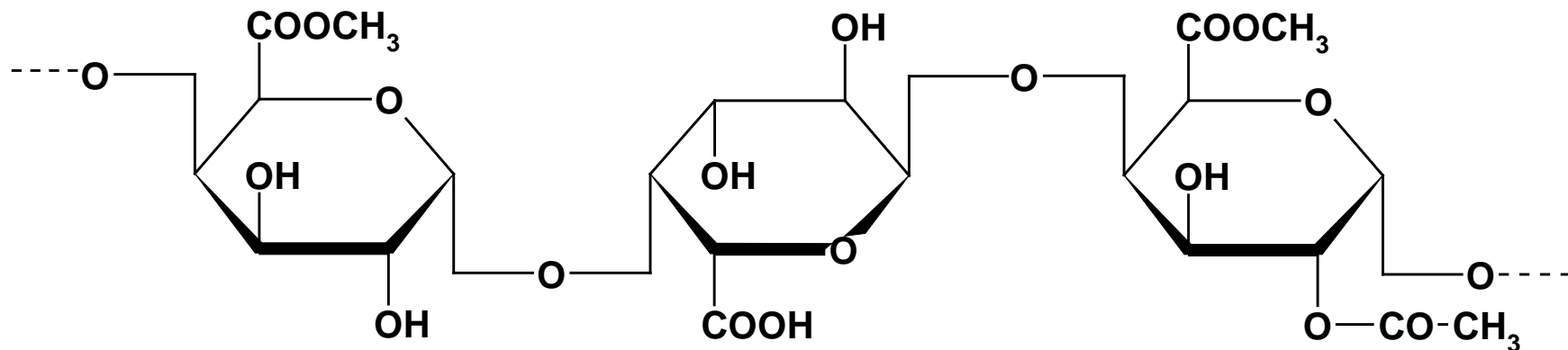
D-galakturonová kyselina; vazba α -(1 – 4)

Karboxy skupiny až z 80 % esterifikovány methanolem

Některé hydroxyskupiny na C2 a C3 jsou acetylovány (2 – 35 %)

Část volných karboxy- skupin neutralizována kationty – hlavně Ca^{2+}

Rozpustnost ve vodě klesá s molekulovou hmotností a stupněm esterifikace

V doplňcích se využívají hlavně citrusové pektiny

Váže vodu z potravy a tvoří viskozní gely

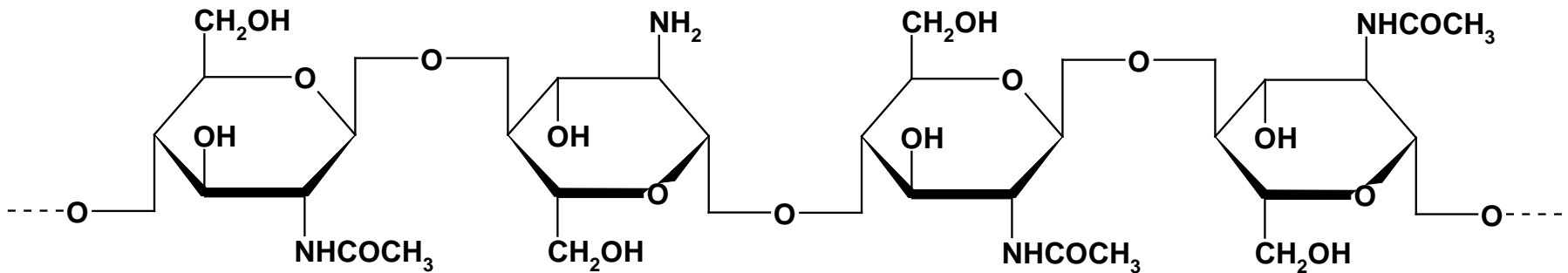
Schopnost tvořit gel roste se stupněm esterifikace pektinu

Mírně zpomaluje vstřebávání glukosy - snížení tvorby energetických rezerv

Váže cholesterol a žlučové kyseliny

Chitin

Polymer N-acetyl- β -D-glukosaminu (70 – 90 %) a β -D-glukosaminu (vazba β -(1 – 4))

Výskyt

- Povrchové vrstvy (schránky) korýšů, měkkýšů, hmyzu ...
- Buněčné stěny některých řas, hub, kvasinek, plísní a bakterií
- Např. *S. cerevisiae* - okolo 3 % chitinu

Vlastnosti

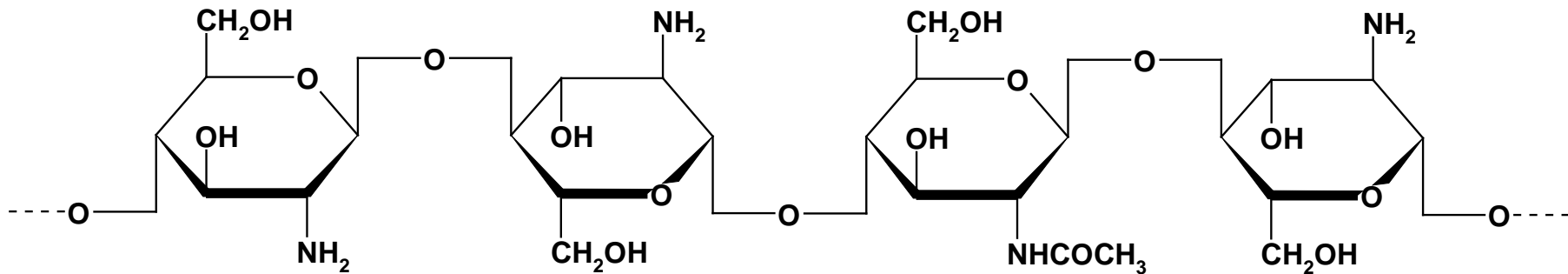
- Netravitelný
- Nevytváří gel
- Malý význam pro výživu
- Pouze mírná stimulace peristaltiky

Doprovázen chitosanem – malý přirozený obsah

Parciální alkalická hydrolýza acetylových skupin NaOH → **chitosan**

Chitosan

Polymer N-acetyl- β -D-glukosaminu (do 25 %) a β -D-glukosaminu (vazba β -(1 – 4))

Částečně deacetylovaný chitin

Vlastnosti

- Netravitelný
- Vytváří velmi viskozní gel
- Snižuje vstřebávání tuků
- Váže cholesterol a hlavně žlučové kyseliny
- Stimulace peristaltiky

Použití v potravinářství

- Plnidlo pro nízkoenergetické výrobky
- Plnidlo a stabilizátor textury pro další výrobky – mražené krémy, výrobky z mletého masa (hamburgery), tavené sýry aj.
- Zahušťovadlo – viskozní roztoky
- Emulgátor a stabilizátor emulze - margariny

Heterofruktany

Inulin

Poly glukofruktan

Lineární řetězce D-fruktofuranosy, koncová jednotka D-glukosa

Kořen čekanky, hlízy topinambur, jakon

Doplňky

- Inulin
- Parciální enzymový hydrolyzát - fruktooligosacharidy

Význam ve výživě

- Substrát pro bifidobakterie tlustého střeva
- Flatulence

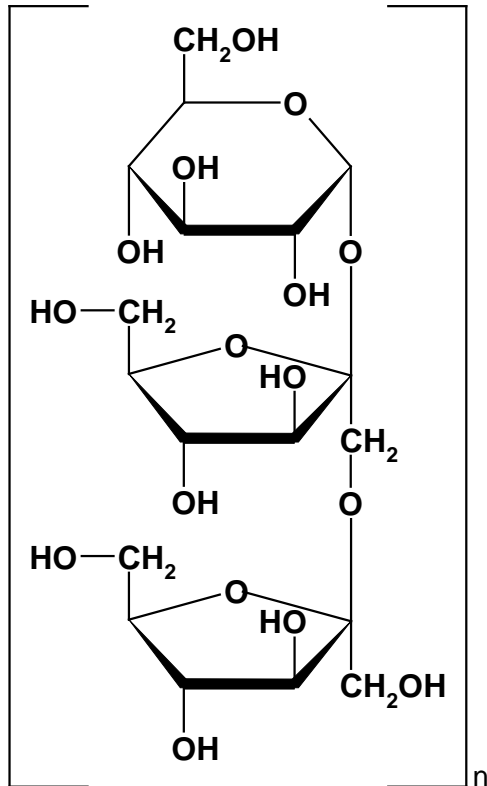
Fruktooligosacharidy

- Lineární řetězce D-fruktofuranosy s koncovou D-glukopyranosou – vazba (2 – 1) **GFn**
- Lineární řetězce D-fruktofuranosy – vazba (2 – 1) **Fn**

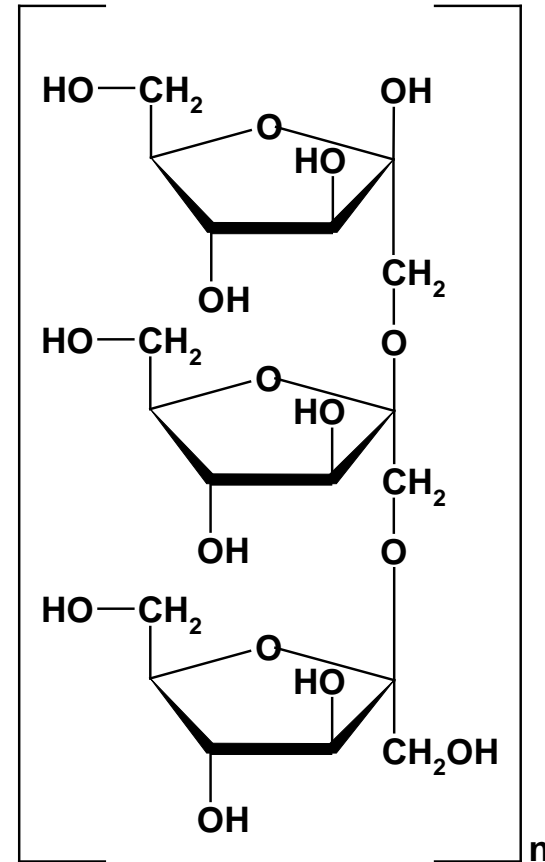
Vlastnosti

- Rozpustné ve vodě
- Sladké
- Nehydrolyzují se amylasami ani β -glykosidasami tenkého střeva
- Rozpustná vláknina

Fruktooligosacharidy

GF_n

F_n

Fruktooligosacharidy

Fermentace v tlustém střevě – anaerobní bakterie -
nižší karboxylové kyseliny (C2, C3, C4), L-mléčná
kyselina, CO₂, methan

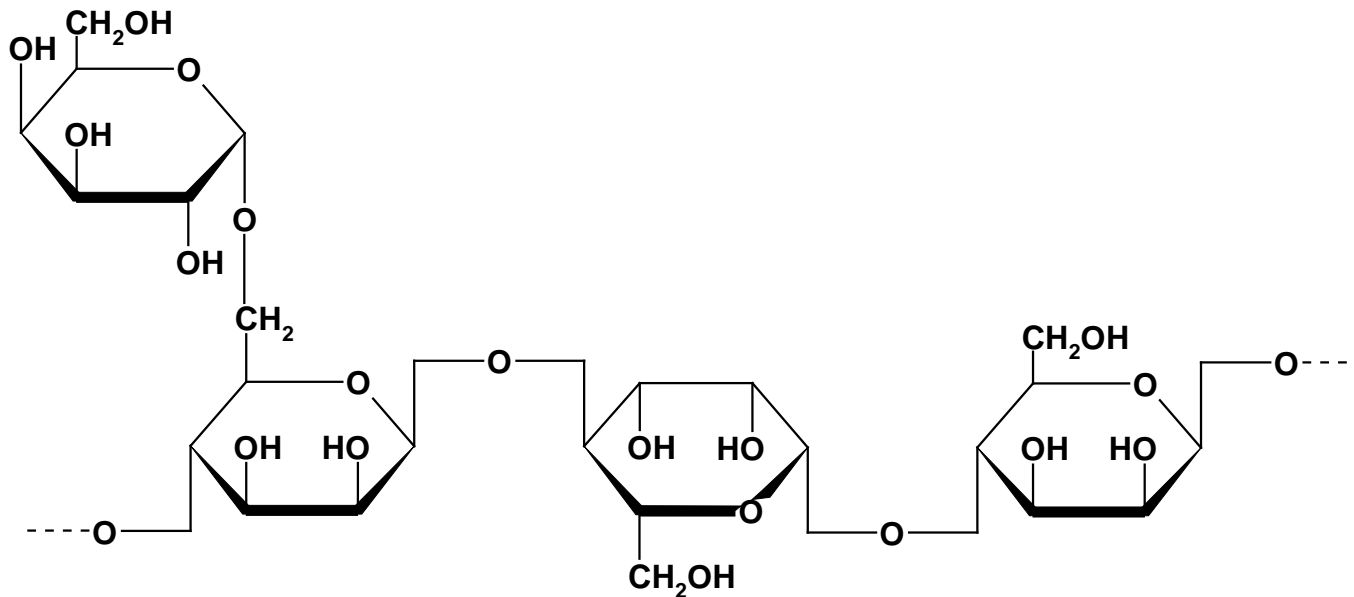
Selektivní potrava pro *Bifidobacterium bifidum*

- Kyseliny – snížení pH ve střevě
- Produkce látek s antibiotickými vlastnostmi
- Imunomodulátory
- Inhibice nežádoucí mikroflory (*C. perfringens*, *S. aureus*, *S.typhimurium*, *E. coli* ...)
- Potlačení vzniku toxických produktů (amoniak, aminy, skatol, další indolové deriváty aj.)

Heteromannany

Galaktomannany

lineární řetězec D-mannosy s koncovou D-galaktosou

Semena rostlin

Guarová guma

V doplňcích vyjímečně

Glukomannany

lineární řetězec D-mannosy; někde je D-mannosa nahrazena D-glukopyranosou

Hlízy, kořeny, bulvy, semena rostlin

Doplňky

- Zatím hlavně pro zvířata – psy
- Jako humánní nutraceutika začínají
- Viskozní gely – vlastnosti podobné chitosanu
- Brzdí vstřebávání a následný metabolismus glukosy
- Vazba cholesterolu a žlučových kyselin

Potravinářství

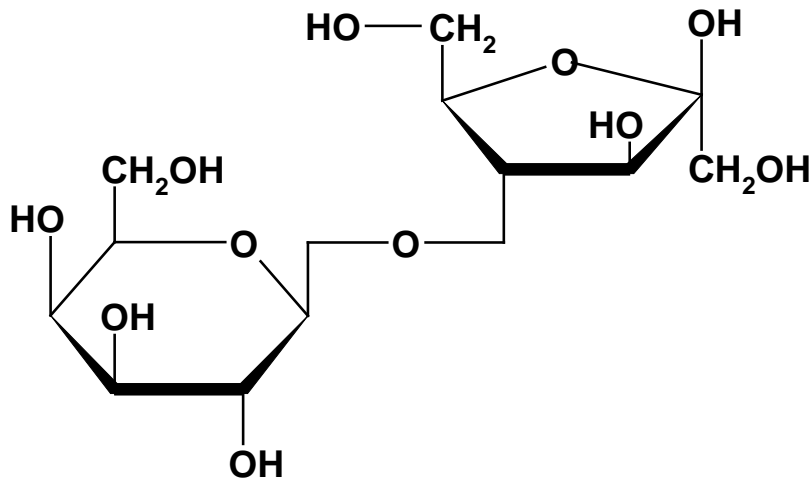
Konjaková guma

- Zahušťovadlo v japonské kuchyni – nudle, gely
- Texturní přídavek v „gumových“ cukrovinkách
- Nově zákaz používání v EU – nebezpečí udušení dítěte

Laktuloza

β -D-galaktopyranosyl-(1 – 4)-D-glukofuranosa

Vzniká z laktosy isomerací v alkalickém prostředí

- Neenergetické a nekariogenní sladidlo (asi 60 % sladivosti sacharosy)
- Netravitelná
- Slabé laxativní účinky
- Selektivní substrát pro anaerobní bifidobakterie